

MARCIN TRENDOWICZ

Uniwersytet Gdański, Gdańsk

 <http://orcid.org/0000-0002-1552-3512>

STIRLITZ NA PREZYDENTA WYKORZYSTANIE OBRAZU STIRLITZA W KSZTAŁTOWANIU WIZERUNKU WŁADIMIRA PUTINA

STIERLITZ FOR PRESIDENT. THE APPLICATION OF THE PICTURE OF STIERLITZ IN SHAPING THE IMAGE OF VLADIMIR PUTIN

The article discusses the relationships between Stierlitz, a hero of Russian mass culture, and Vladimir Putin, as well as the ways these relationships are used to shape the image of the President of the Russian Federation. The research is based on the findings of opinion polls, newspaper headlines, jokes and memes from the Internet.

Key words: Stierlitz, Vladimir Putin, Seventeen Moments of Spring, image, joke, meme.

Z opublikowanego w październiku 2019 roku raportu Rosyjskiego Centrum Badań Opinii Publicznej¹ wynika, że wśród trzech cech, którymi powinien charakteryzować się idealny lider polityczny Rosjanie wymieniali przede wszystkim uczciwość (44% respondentów), wykształcenie i kompetentność (31%) oraz bycie blisko ludzi (26%). Uczestników badania poproszono również o wybranie z przygotowanej listy bohaterów filmowych jednego, który ich zdaniem w największym stopniu charakteryzuje się wspomnianymi cechami. Pierwsze miejsce zajął Stirlitz – bohater serii powieści Juliana Siemionowa i serialu telewizyjnego w reżyserii Tatiany Lioznowej, którego wskazało 20% badanych. Wyniki niniejszych badań oraz sam raport były szeroko komentowane w prasie rosyjskiej².

¹ ВЦИОМ, *Штирлиц — навсегда?*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9953> (15.06.2021).

² Zob. np. В. Цепляев, «А вас я попрошу остаться», „Аргументы и факты” 2019, nr 44, s. 3; И. Якунин, *А вас, Штирлиц, я попрошу остаться: Россияне хотят*

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób fikcyjny bohater literacki stworzony przez radzieckiego pisarza w latach 60. XX wieku³ koresponduje z dyskursem politycznym we współczesnej Rosji, a także w jaki sposób wykorzystywane są związki (asocjacje) pomiędzy urzędującym prezydentem Federacji Rosyjskiej Władimirem Putinem a Stirlitzem. Jako materiał badawczy posłużyły wyniki badań opinii publicznej, artykuły z wydań internetowych wiodących gazet rosyjskich oraz portali internetowych, a także dowcipy i memy internetowe.

Maks Otto von Stirlitz to jeden z pseudonimów radzieckiego agenta wywiadu Wsiewołoda Władimirowa, którego losy zostały przedstawione w cyklu trzynastu powieści i jednym opowiadaniu Siemionowa, opublikowanych w latach 1966–1990. Akcja poszczególnych książek występujących pod wspólnym tytułem *Kroniki polityczne (Политические хроники)* obejmuje wydarzenia od roku 1921 (powieść *Brylanty dla dyktatury proletariatu*) po rok 1967 (*Bomba dla przewodniczącego*), przy czym chronologia przedstawianych w nich zdarzeń nie jest tożsama z chronologią publikacji poszczególnych powieści. Szczególne miejsce w twórczości literackiej Siemionowa zajmuje *Siedemnaście mgnień wiosny* – powieść opublikowana w 1970 roku (pierwsze polskie wydanie w tłumaczeniu Zdzisława Romanowskiego ukazało się w roku 1972 nakładem wydawnictwa Ministerstwa Obrony Narodowej), jednak popularność zdobyła dopiero jej ekranizacja z 1973 roku w reżyserii Lioznowej pod tym samym tytułem, w której w rolę Stirlitza wcielił się Wiaczesław Tichonow. Akcja dwunastoodcinkowego serialu toczy się pod koniec II wojny światowej (w filmie przedstawiono wydarzenia obejmujące okres od 12 lutego do 24 marca 1945 roku⁴), a zadaniem głównego bohatera – radzieckiego agenta wywiadu, który pracuje w Służbie Bezpieczeństwa Reichsführera SS jako standartenführer Max Otto von Stirlitz – jest odkrycie, kto z dowództwa

видеть во главе страны честного и умного разведчика, „Комсомольская правда”, <https://www.kp.ru/daily/27044/4109978> (15.06.2021).

³ Pierwsza z powieści *Пароль не нужен* została opublikowana w 1966 roku nakładem wydawnictwa *Советский писатель*. Nie ukazała się w przekładzie na język polski.

⁴ Ekranizacja Tatiany Lioznowej nie jest wiernym odwzorowaniem powieści Juliana Siemionowa. Szczegółowa analiza podobieństw i różnic pomiędzy serialem a książką – zob. M. Trendowicz, *Феномен Штирлица. Образ советского разведчика в русском языке и культуре современной России*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019, s. 47–51.

III Rzeszy prowadzi rokowania z Zachodem w celu zawarcia separatystycznego pokoju, i doprowadzenie do przerwania pertraktacji.

Mimo upływu blisko pięćdziesięciu lat od powstania serial *Siedemnaście mgnień wiosny* nadal cieszy się nieustającą popularnością w Rosji, o czym świadczą mogą między innymi regularne transmisje w stacjach telewizyjnych⁵, koloryzacja filmu (po raz pierwszy zademonstrowana w przeddzień Dnia Zwycięstwa w 2009 roku) oraz liczne dowcipy nawiązujące do fabuły serialu⁶, a także funkcjonowanie nazwiska głównego bohatera i tytułu serialu jako fenomenów precedensowych oraz niektórych replik dialogów jako tzw. skrzydlatych słów. Jak stwierdza Giennadij Słyszkin, „znaczenie obrazu dla zbiorowości masowej gwarantuje, że wcześniej czy później dany obraz zacznie być wykorzystywany w dyskursie politycznym”⁷.

Władimir Putin po raz pierwszy został wybrany na stanowisko prezydenta Federacji Rosyjskiej 26 marca 2000 roku, jednak obowiązki pełnił od 31 grudnia 1999 roku po rezygnacji Borysa Jelcyna. Wspomniany urząd piastuje nadal z przerwą w latach 2008–2012, gdy zajmował stanowisko premiera. Jak zauważa Urszula Patocka-Sigłowy, „zasadniczym elementem dzisiejszego systemu politycznego w Rosji jest urząd prezydenta — najważniejszy urząd w państwie wyposażony w prerogatywy, które umożliwiają rzeczywiste sterowanie polityką państwa”⁸.

Za początek kariery politycznej Putina w centralnych organach władzy można uznać rok 1996, gdy rozpoczął pracę w administracji ówczesnego prezydenta Rosji Jelcyna. W lipcu 1998 roku otrzymał

⁵ Według Giennadija Słyszkiina serial jest transmitowany przeciętnie raz na trzy miesiące, ponadto stał się nieodłącznym atrybutem obchodów Dnia Zwycięstwa. Zob. Г. Г. Слышкин, *Концепт фильма «Семнадцать мгновений весны» в русской лингвокультуре*, „Вестник Самарского государственного университета”. Гуманитарная серия 2004, № 1 (31), s. 179–187.

⁶ Cykl dowcipów o Stirlitzu był przedmiotem zainteresowania wielu badaczy, m.in. Anny Archipowej, Aleksandra Bielousowa, Györgya Dalosa, Marcina Trendowicza. Zob.: А. С. Архипова, *«Штирлиц шел по коридору...»*. Как мы придумываем анекдоты, Издательство РГГУ, Москва 2012; А. Ф. Белоусов, *Анекдоты о Штирлице*, „Живая старина” 1995, № 1, s. 16–18; Д. Далос, *Штирлиц, герой анекдотов, или пародия на homo sovieticus*, w: К. Аймермахер и др. (red.), *Россия и Германия в XX веке*, т. 3: *Оттепель, похолодание и управляемый диалог. Русские и немцы после 1945 года*, АИРО-XXI, Москва 2010; М. Trendowicz, *Феномен Штирлица...*

⁷ Г. Г. Слышкин, *Концепт фильма...*, s. 182.

⁸ U. Patocka-Sigłowy, *Komunikowanie polityczne w Rosji. Specyfika dyskursu prezydenckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019, s. 8.

nominację na szefa Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, natomiast w marcu kolejnego roku objął dodatkowo stanowisko sekretarza Rady Bezpieczeństwa FR. Rezygnacja Jelcyna z funkcji prezydenta Rosji w grudniu 1999 roku spowodowała, że specjaliści od wizerunku stanęli przed wyzwaniem, w jaki sposób wypromować nieznanego dotąd w szerszych kręgach kandydata na prezydenta państwa. Jasen Zasurski konstatuje:

Стараясь позиционировать „наследника” в политическом поле, журналисты выстраивали образ по отношению к определенной системе координат, центральную роль в которой играли чеченская война, „экономические реформы” (отношение к бизнесу и бизнесменам) и личная история кандидата⁹.

Włączenie do kształtowanego wizerunku Putina elementów jego biografii było przyczyną powstania asocjacji związanych ze Stirlitzem: obydwaj byli pracownikami służb specjalnych i wykonywali obowiązki agentów wywiadu na terenie Niemiec¹⁰. Jawne nawiązanie do pracy w organach bezpieczeństwa państwa jako czynnika mającego zyskać sympatię wyborców może być dla polskiego czytelnika zastanawiające, ponieważ w naszym kraju praca lub współpraca z podobnymi służbami w latach 1944–1990 jest piętnowana, a osoby pełniące funkcje publiczne podlegają obowiązkowej lustracji¹¹. Tymczasem w Federacji Rosyjskiej według raportu z badań przeprowadzonych przez Rosyjskie Centrum Badań Opinii Publicznej w październiku 2019 roku¹² respondenci ocenili szacunek, jakim cieszą się przedstawiciele danego zawodu w społeczeństwie, na 4,32 w pięciostopniowej skali, zaś co piąty ankietowany chciałby, aby jego dzieci lub wnuki zostały agentami wywiadu.

⁹ Я. Н. Засурский (red.), *Средства массовой информации России*, Аспект Пресс, Москва 2006, s. 99.

¹⁰ Informacje na temat działalności Putina w organach bezpieczeństwa, w tym pracy w latach 1985–1990 na terenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz ukończenia na przełomie lat 70. i 80. XX w. Wyższej Szkoły KGB w Moskwie można znaleźć m.in. na oficjalnej witrynie internetowej Prezydenta Federacji Rosyjskiej – zob. <http://putin.kremlin.ru/bio/page-0> (16.06.2021).

¹¹ Na podstawie Ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (Dz.U. z 2020 r. poz. 306), natomiast do roku 2007 – na mocy obecnie uchylonej ustawy z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz.U. z 1997 r. nr 70, poz. 443).

¹² ВЦИОМ, *Разведчику среди нас*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9984> (16.06.2021).

We wspomnianym badaniu poproszono również uczestników o wskazanie tytułu ulubionego filmu o agentach wywiadu (produkcji krajowej lub zagranicznej). Pierwsze miejsce w rankingu zajął serial *Siedemnaście mgnień wiosny*, który wymieniło 43% ankietowanych. Zadaniem respondentów było również podanie nazwisk lub pseudonimów prawdziwych agentów wywiadu, o których słyszeli — drugą najczęściej pojawiającą się odpowiedzią był Isajew (Stirlitz), którego wskazało 8% ankietowanych, zaś czwartą — Putin (5%). Należy podkreślić, że Stirlitz jest bez wątpienia postacią fikcyjną, choć jego twórca — Siemionow — zaczerpnął elementy z biografii realnych agentów wywiadu. Utożsamianie Stirlitza z postacią nie fikcyjną, lecz rzeczywistą może mieć związek ze specyfiką samego utworu, w którym przeplatają się bohaterowie i wydarzenia wymyślone z prawdziwymi. Powszechną tezę potwierdzają słowa Słyszki:

В процессе повседневной коммуникации имена персонажей с реальным денотатом и без него не дифференцируются. Так, для обыденного сознания не имеет значения, что Штирлиц — плод авторского вымысла, а Мюллер — реально существовавший человек. Эти имена употребляются в рамках одного высказывания в качестве равноправных олицетворений добра (Штирлиц) и зла (Мюллер)¹³.

Skojarzenie prezydenta Putina z agentem Stirlitzem zdaje się nadal aktualne, czego dowodem mogą służyć pojawiające się w rosyjskich mediach informacje, w których nazwiska obu postaci pojawiają się w jednym doniesieniu. We wrześniu 2015 roku Putin wystąpił podczas 70. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, zaś kilka dni później rosyjskie media obieżyła informacja, że prezydent w trakcie wystąpienia miał na sobie identyczny krawat, jak Stirlitz podczas spotkania z żoną w serialu telewizyjnym¹⁴. W artykule opisującym kulisy rozvodu Putina z żoną Ludmiłą z 2013 roku pada następujące stwierdzenie:

Людмила Путина, как жена разведчика, всегда держалась в тени. Ее встречи с мужем на публике, особенно в последние годы, напоминали встречи Штирлица с женой в кафе „Элефант”¹⁵.

¹³ Г. Г. Слышкин, *Концепт фильма...*, s. 183.

¹⁴ А. Хованская, *Путин надел в ООН «галстук Штирлица»*, „Комсомольская правда”, www.kp.ru/daily/26439/3310673 (17.06.2021).

¹⁵ А. Сидорчик, *Путин женится на России*, „Аргументы и факты”, <https://aif.ru/society/44192> (17.06.2021).

W relacji poświęconej konferencji prasowej prezydenta w 2015 roku dziennikarz porównuje natomiast frazę wypowiedzianą przez Putina na zakończenie spotkania do repliki Stirlitza:

„Важно, как войти в нужный разговор, но еще важнее искусство выхода из разговора”. Помните начало этой мысли в фильме *Семнадцать мгновений весны*? „Запоминается последняя фраза — это Штирлиц вывел для себя, словно математическое доказательство”. Фраза, которой Владимир Путин закончил пресс-конференцию, конечно, запомнится многим военным морякам: „А кортики офицерам надо вернуть”¹⁶.

Nierzadko artykuły i doniesienia związane z Putinem opatrzone są tytułami, w których wykorzystuje się tzw. skrzydlate słowa (niekiedy w wersji zmodyfikowanej) z serialu *Siedemnaście mgnień wiosny*. Za przykład mogą posłużyć następujące nagłówki: «*А вас, Штирлиц, я попрошу остаться*»: *Путин одним жестом развернул Зеленского*¹⁷ (o zachowaniu Putina wobec Wołodymyra Zełenskogo podczas szczytu w Paryżu w grudniu 2019 roku w sprawie wojny na Ukrainie); *А вас, Путин, я попрошу остаться!*¹⁸ (o prośbie Miedwediewa skierowanej do Putina w sprawie objęcia przez niego stanowiska premiera) lub *А Вас я попрошу остаться! Путин сохранил полномочия Морозова до сентября*¹⁹ (o wyznaczeniu Siergieja Morozowa na pełniącego obowiązki gubernatora obwodu uljanowskiego). W nagłówkach tych wykorzystana została fraza z serialu wypowiedziana przez Heinricha Müllera do głównego bohatera, która w filmie wybrzmiała w formie: „Штирлиц, а вас я попрошу остаться... еще на одну минуту”, zaś w powieści Siemionowa: „Штирлиц, я вас задержу еще на минуту”²⁰.

Kolejną płaszczyzną, na której można odnotować konotacje pomiędzy obecnym prezydentem Rosji a Stirlitzem, są dowcipy. Wielu badaczy, wśród których wymienić należy Jelenę i Aleksieja Szmielów czy Wadima Dementiewa, uważa dowcip²¹ (ros. *анекдот*) za ty-

¹⁶ *Для обороны наступают тяжелые времена*, „Независимая газета”, https://nvo.ng.ru/realty/2015-12-25/2_red.html (17.06.2021).

¹⁷ https://tsargrad.tv/news/a-vas-shtirlic-ja-poproshu-ostatsja-putin-odnim-zhes-tom-razvernul-zelenskogo_229508 (17.06.2021).

¹⁸ <https://74.ru/text/politics/58325381> (17.06.2021).

¹⁹ <https://73online.ru/readnews/41633> (17.06.2021).

²⁰ К. Душенко, *Словарь современных цитат*, Эксмо, Москва 2006, s. 65.

²¹ Anna Wierzbička wyraźnie rozgranicza dwa gatunki mowy funkcjonujące w języku polskim: „kawał” i „dowcip”, stwierdzając, że odpowiednikiem rosyjskiego gatunku *анекдот* jest polski *kawał*. Według naszych obserwacji w praktyce

powy wytwór kultury rosyjskiej, który charakteryzuje się m.in. anonimowością, wariantowością i intertekstualnością. Dowcipy łączą się w serie (cykle) tematyczne, w których występują stali bohaterowie. W ocenie Szmielowów współcześnie w języku rosyjskim funkcjonuje około 40–50 bohaterów dowcipów, którzy są rozpoznawalni przez rodzimych użytkowników języka²². Wśród nich ważne miejsce zajmuje Stirlitz — według naszych szacunków seria ta liczy obecnie około 1000 jednostek, a spośród innych cykli dowcipów wyróżnia ją m.in. wysoki odsetek tekstów opartych na komizmie językowym i specyficzna struktura gramatyczna, która przejawia się w wykorzystaniu czasu przeszłego. We współczesnym rosyjskim dyskursie humorystycznym funkcjonuje wiele dowcipów o prezydencie Putinie, część z nich stanowi nawiązanie do serii tekstów o Stirlitzu. W skład pierwszej grupy wchodzi teksty z tzw. motywem wędrownym, tj. identyczne lub zbliżone dowcipy, które występują w różnych cyklach. Za ilustrację powyższego zjawiska może posłużyć następująca para dowcipów:

Гиммлер вызывает своего сотрудника.

— Назовите двузначное число.

— 45.

— А почему не 54?

— Потому что 45!

Гиммлер пишет характеристику: «...характер нордический» — и вызывает следующего.

— Назовите двузначное число.

— 28.

— А почему не 82?

— Можно, конечно, и 82, но лучше 28.

Гиммлер пишет характеристику: «...характер близок к нордическому» — и вызывает следующего.

— Назовите двузначное число.

— 33.

— А почему не... А, это Вы, Штирлиц.

1999 год. Вызывает Ельцин кандидатов в свои преемники. Заходит Черномырдин. Ельцин спрашивает:

językowej Polaków leksem „kawał” używany jest w mowie potocznej, zaś „dowcip” — jako jednostka stylu literackiego, dlatego skłaniamy się ku tezie, że rosyjskiemu gatunkowi mowy „анекдот” odpowiada w języku polskim gatunek „dowcip”. Zob. M. Трендович, *Русский анекдот vs. польский kawał. Несколько замечаний по поводу комических жанров речи в русском и польском языках*, „Мова” 2014, nr 21, s. 56–60.

²² Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев, *Русский анекдот. Текст и речевой жанр*, Языки славянской культуры, Москва 2002, s. 23.

- Как, по-вашему, должны звучать имена и отчества новых президента и премьер-министра России?
 — Виктор Степанович и Анатолий Борисович.
 — А почему не Степан Викторович и Борис Анатольевич?
 Тот замолкает, не зная. Заходит Примаков. Ельцин задаёт тот же самый вопрос. Примаков отвечает:
 — Евгений Максимович и Юрий Михайлович.
 — А почему не Максим Евгеньевич и Михаил Юрьевич?
 Примаков тоже не знает ответа. Входит следующий кандидат. Тот же вопрос.
 Ответ: — Владимир Владимирович и Михаил Михайлович.
 — А почему не... А, это вы, товарищ Путин...

W przytoczonym przykładzie zmiana podlega zarówno sytuacja, jak i bohaterowie, jednak schemat dowcipu oraz cechy głównego bohatera (umiejętność „przechytrzenia” oponenta) pozostają niezmiennie.

Kolejną grupę stanowią teksty, które nie są adaptacją wcześniej funkcjonujących dowcipów o Stirlitzu, ale bezpośrednio do nich nawiązują:

Полковник Путин шел по коридору рейхсканцелярии. На нем было белое кимоно, на плече — горные лыжи. Ему очень хотелось танцевать, но приходилось себя сдерживать. Да, он вопреки своим правилам выпил с Мюллером шнапса. Просто вчера пришла шифровка из Центра Избиркома „Вы выбраны резидентом на второй срок. Поздравляем”. За окнами рейхсканцелярии пылало зарево от горящего рядом рейхстага. До победы оставались долгие четыре года...

Голос Копеляна за кадром: „За две недели до выборов, рейхсканцелярия президента, уверенная в победе Путина на выборах, приказала завезти в Кремль 2 тонны петард, шутих и фейерверков...”.

Oba przykłady nawiązują do realiów przedstawionych zarówno w serialu *Siedemnaście mgnień wiosny*, jak również w dowcipach o Stirlitzu (pojawia się w nich Kancelaria Rzeszy, postać Müllera i Jefima Kopeliana, który w serialu odczytywał tekst „od autora”), dlatego związek pomiędzy seriami dowcipów jest bezsporny.

Jednak, jak wynika z analiz przeprowadzonych przez Aleksandrę Archipową, grupa dowcipów o Putinie, która odnosi się do tekstów o Stirlitzu stanowi niewielki odsetek całego zbioru, ponadto — jak stwierdza badaczka — po roku 2000 nowe dowcipy w tej grupie są nieliczne²³.

²³ Zob. А. С. Архипова, *Традиции и новации в анекдотах о Путине*, „Антропологический форум” 2009, nr 10, s. 181–225. Zbiór analizowanych przez autorkę

Wraz z dynamicznym rozwojem Internetu badacze coraz większą wagę przywiązują do analizy gatunków charakterystycznych dla komunikacji wirtualnej. Jednym z nich jest mem internetowy definiony przez Jakuba Srokę w następujący sposób:

Mem internetowy to, przybierająca formę począwszy od obrazka, skończywszy na wiadomości e-mail lub pliku wideo, reprezentacja pojęcia lub idei, która w sposób wirusowy rozprzestrzenia się pomiędzy osobami za pośrednictwem Internetu. Najpopularniejszą formą memu jest obraz osoby lub zwierzęcia opatrzony zabawnym lub uszczypliwym podpisem. Większość posługuje się humorem i apeluje głównie do nastolatków oraz młodych dorosłych, którzy wykazują największe prawdopodobieństwo ich odkrycia, zrozumienia humoru, a także przekazania dalej swoim znajomym²⁴.

Memy, tworzone przez samych użytkowników Internetu, charakteryzują się aktualnością i mogą stanowić komentarz do bieżących wydarzeń, w tym również politycznych, gdyż — jak stwierdza Patocka-Sigłowy — „[w] dobie Internetu użytkownik nie jest już tylko biernym odbiorcą przekazu politycznego, ale również jego współtwórcą [...]”²⁵. Bohaterem licznych memów został prezydent Federacji Rosyjskiej²⁶. W niniejszym opracowaniu chcielibyśmy przywołać przykłady tych, które stanowią nawiązanie do postaci Stirlitza.

W przypadku memów internetowych ich warstwa wizualna jest niemniej istotna niż tekstowa, dlatego przeprowadzona analiza²⁷ po-

tekstów pochodzi z lat 2000–2008, jednak przegląd stron internetowych zawierających dowcipy o Putinie zdaje się potwierdzać tę tezę, chociaż odnaleziono wśród nich kilka tekstów, które nie znalazły się w artykule badaczki (w tym dowcipy przywołane w niniejszym opracowaniu).

²⁴ J. Sroka, #OBRAZKOWE #MEMY #INTERNETOWE, CeDeWu, Warszawa 2014, s. 33–34.

²⁵ U. Patocka-Sigłowy, *Wizerunek prezydenta Władimira Putina na portalach społecznościowych (na przykładzie Facebooka)*, „Przegląd Ruscystyczny” 2016, nr 4 (156), s. 116.

²⁶ Marta Noińska i Agnieszka Bielińska, analizując memy internetowe przedstawiające prezydentów Polski, Rosji i Chorwacji, w przypadku Putina wskazały trzy grupy tematyczne: dotyczące sprawności fizycznej prezydenta, przedstawiające go jako poborcę podatków oraz memy interikoniczne — nawiązujące do kadrów filmów lub teledysków. Zob. M. Noińska, A. Bielińska, *Wizerunek głowy państwa w polskich, rosyjskich i chorwackich internetowych memach politycznych*, w: A. Hau, M. Trendowicz (red.), *W poszukiwaniu tożsamości językowej*, t. 5, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2021, s. 189–207.

²⁷ Analizie poddano popularne rosyjskie portale internetowe z memami: 1001mem.ru, admem.ru, yaplakal.com, meme-arsenal.com, demotivation.me, rusdemotivator.ru, demotivators.to i in. oraz fora internetowe i portale społecznościowe. Przy

zwoliła na wskazanie kilku typów powiązań pomiędzy obrazem Putina a obrazem Stirlitz. W skład pierwszej grupy weszły te, w których element ikoniczny (obraz) związany jest bezpośrednio ze Stirlitzem, natomiast komunikat językowy — z Putinem.

Ilustracja nr 1²⁸

Ilustracja nr 2²⁹

każdej z przywoływanych ilustracji wskazano jej pochodzenie, jednak należy zaznaczyć, że nie zawsze jest to źródło pierwotne.

²⁸ <https://www.yaplakal.com/forum28/st/50/topic1928407.html> (21.06.2021).

²⁹ <https://maxpark.com/community/4109/content/6349886> (21.06.2021).

W przywołanych memach składowa wizualna odnosi się bezpośrednio do postaci Stirlitza — najczęściej są to kadry z serialu *Siedemnaście mgieł wiosny* (na drugiej ilustracji widnieje Tichonow wcielający się w rolę głównego bohatera, zaś na pierwszej — dodatkowo Leonid Broniewoj, który zagrał Müllera), natomiast składowa tekstowa — do Putina. Drugi z zaprezentowanych memów przedstawia dowcip o Stirlitzu i Putinie, będący wariacją jednego z klasycznych dowcipów o Stirlitzu z kliszowaną początkową frazą: „Stirlitz szedł po (nocnym) Berlinie” — „Штирлиц шел по (ночному) Берлину”. W nowej wersji zmianie uległo miejsce, co stanowi aluzję do działalności Putina, który jako rezydent wywiadu pracował w Dreźnie. Memy należące do tej grupy są najczęściej spotykane. Znacznie rzadziej występują takie, w których warstwa ikoniczna związana jest z Putinem, tekstowa zaś — ze Stirlitzem. Za ilustrację może posłużyć niniejszy przykład:

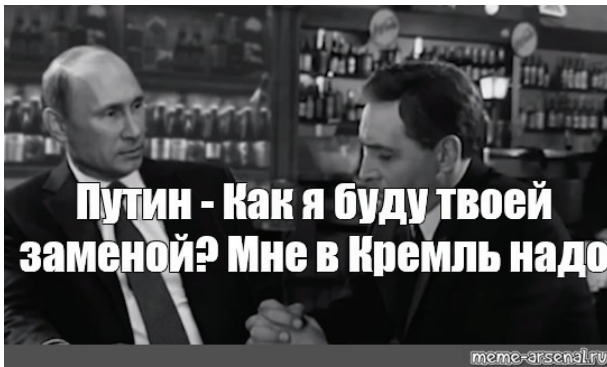
Ilustracja nr 3³⁰

W powyższym przykładzie wykorzystano fotografię prezydenta Rosji w otoczeniu przedstawicieli Europejskiego Kongresu Żydowskiego wykonaną podczas spotkania 19 stycznia 2016 roku, na którym w odpowiedzi na skargi dotyczące szerzącego się w Europie antysemityzmu Putin zaproponował, by Żydzi osiedlili się w Rosji. W memie ilustracji towarzyszy skrzydlate słowo z serialu *Siedemnaście mgieł wiosny*, będące jednocześnie jedną z popularnych puent dowcipów

³⁰ <https://www.forum-tvs.ru/lofiversion/index.php/t109708-1800.html> (21.06.2021).

o Stirlitzu („Jeszcze nigdy Stirlitz nie był tak blisko wpadki” — „Еще никогда Штирлиц не был так близок провалу”³¹), zatem asocjacja Putin — Stirlitz jest jawna, ponieważ autor mema określa prezydenta Rosji mianem Stirlitza.

Częstym zjawiskiem jest wykorzystywanie w memach internetowych kolaży, na których pojawiają się obaj bohaterowie, zazwyczaj w scenerii z serialu telewizyjnego o Stirlitzu z umieszczeniem wizerunku Putina zamiast twarzy jednej z postaci, chociaż bywają również memy, w których twarz Stirlitza zastępuje postać na współczesnej fotografii z prezydentem Rosji, co ilustrują poniższe przykłady.

Ilustracja nr 4³²

Ilustracja nr 5³³

³¹ W memie fraza występuje z błędną łączną pisownią „nie” z czasownikami w języku rosyjskim.

³² <https://www.meme-arsenal.com/create/meme/1080520> (21.06.2021).

³³ <https://www.yaplakal.com/forum27/st/125/topic373674.html> (21.06.2021).

STIRLITZ NA PREZYDENTA...

W memie zaprezentowanym na ilustracji nr 4 wykorzystano kadr z serialu przedstawiający Stirlitza w kawiarni, a postać jego towarzysza zamieniono na Putina, zaś na ilustracji nr 5 — zdjęcie prezydenta z gubernatorem obwodu biełgorodzkiego³⁴, na którym postać gubernatora zamieniono na Stirlitza, a strój Putina — na mundur oficera SS.

Oddzielną grupę memów stanowią te, w których bohater *Siedemnastu mgieł wiosny* nie pojawia się bezpośrednio — ani w formie ikonicznej, ani tekstowej, zaś odbiorca może wywnioskować jedynie z kontekstu, że mem nawiązuje do postaci Stirlitza.

Ilustracja nr 6³⁵

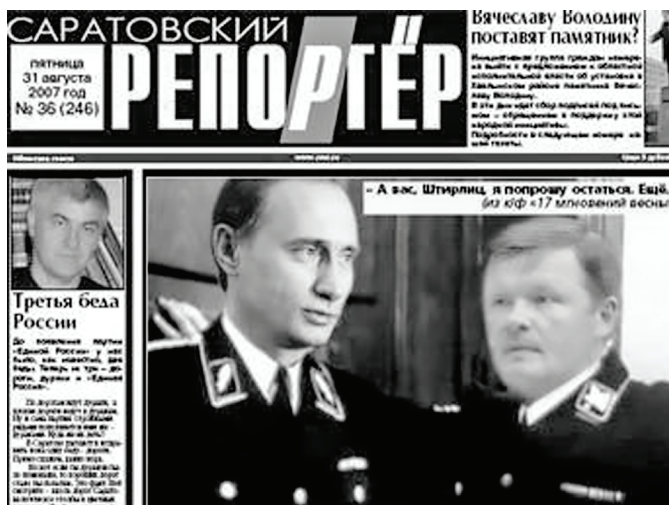
Na rysunku zilustrowano opisane zjawisko: widnieją na nim w mundurach SS: Putin oraz Aleksiej Ulukajew — aresztowany za przyjęcie łapówki w kwocie dwóch milionów dolarów amerykańskich. Do stworzenia mema wykorzystano kadr z serialu o Stirlitzu (por. mem przedstawiony na ilustracji nr 1), zaś aluzję do telewizyjnego agenta wywiadu stanowi nie tylko wykorzystanie kadru z serialu i mundurów SS, lecz również warstwa tekstowa (w serialu na przechwyconej przez gestapo walizce z radiostacją znaleziono odciski pal-

³⁴ Warto odnotować, że zdjęcie stało się źródłem wielu memów, a w Internecie można znaleźć przynajmniej kilkanaście jego wersji.

³⁵ <https://anti-xboct.livejournal.com/tag/%D0%A3%D0%BB%D1%8E%D0%BA-%D0%B0%D0%B5%D0%B2> (21.06.2021).

ców Stirlitza). Warto zauważyć, że autor mema zastąpił swastykę na przepasce znajdującej się na ramieniu Ulukajewa symbolem dolara, nawiązując tym samym do jego udziału w aferze korupcyjnej.

Powyższy – pobieżny z powodu ograniczonej objętości niniejszego opracowania – przegląd memów związanych z Putinem i Stirlitzem nie wyczerpuje tematu, jednak zdaje się potwierdzać tezę, że asocjacja nadal jest aktywnie wykorzystywana w Internecie. Należy zauważyć, że podobne kolaże niekiedy pojawiają się również w rosyjskiej prasie, o czym może świadczyć umieszczenie na okładce gazety „Saratowski Reporter” z 31 sierpnia 2007 roku fotomontażu przedstawiającego prezydenta oraz deputowanego duma Michaiła Isajewa w mundurach SS z komentarzem tekstowym „А вас, Штирлиц, я попрошу остаться. Еще”.

Ilustracja nr 7³⁶

Za kolaż przedstawiciel saratowskiego oddziału partii „Jedna Rosja” Aleksandr Lando złożył do prokuratury doniesienie o popełnieniu przez redaktora naczelnego gazety Sergieja Michajłowa przestępstwa polegającego na znieważeniu przedstawiciela władzy (art. 319 Kodeksu Karnego FR), jednak prokuratura nie dopatrzyła się znamion przestępstwa, zaś okładka gazety została opublikowana wraz z artykułem na ten temat w wiodących mediach rosyjskich³⁷.

³⁶ <https://lenta.ru/news/2007/09/04/saratov/> (21.06.2021).

³⁷ Zob. np. <https://www.kommersant.ru/doc/801145> (21.06.2021).

Podsumowując powyższe rozważania można przywołać słowa Zasurskiego, który konstatuje:

Вопрос узнавания политика решается через систему культурных кодов, находящихся в распоряжении аудитории, и в сравнении с образами других политиков. Удачный образ политика всегда — многослойный конструкт, в котором на символическом уровне заложены те или иные „подсказки” для массового сознания³⁸.

Wizerunek Putina jako działacza politycznego zawiera w sobie wiele elementów, włączając nie tylko odniesienia do postaci Stirlitza, lecz również do dwóch konceptów kulturowych zajmujących ważne w miejsce w rosyjskiej przestrzeni językowo-kulturowej: szpiega (ros. *шпион*) i agenta wywiadu (ros. *разведчик*), które są wzajemnie powiązane i opierają się na opozycji kulturowej swój–obcy, tj. swój agent wywiadu–obcy szpieg³⁹. Jak zauważa Słyszkin, wspomniane koncepty należy zaliczyć do kategorii ideologemów, które są „kultywowane przez władzę w świadomości zwykłych członków społeczeństwa poprzez cały zestaw dostępnych środków oddziaływania masowego”⁴⁰. O aktualności asocjacji na linii Stirlitz — Putin mogą świadczyć przywoływane w niniejszym artykule przykłady doniesień prasowych, dowcipów i memów internetowych. O ile nowe dowcipy o Putinie nawiązujące do postaci serialowego agenta wywiadu obecnie praktycznie się nie pojawiają, o tyle nawiązania w artykułach publicystycznych i memach internetowych są nadal aktualne i wykorzystywane.

W 2000 roku, w przeddzień wyborów prezydenckich, w rosyjskiej prasie ukazał się artykuł *Stirlitz — nasz prezydent*⁴¹, odwołujący się do wyników przeprowadzonego w grudniu 1999 roku badania opinii publicznej na temat bohaterów filmowych, których Rosjanie widzieliby na stanowisku prezydenta kraju. Jego autor doszedł do następujących wniosków, przywoływanych przez autorów raportu z analogicznego badania z 2019 roku:

Путин изначально был Штирлицем, который постепенно совмещал в своем образе качества маршала Жукова (война в Чечне), Глеба Жеглова

³⁸ Я. Н. Засурский (red.), *Средства массовой...*, s. 100.

³⁹ Więcej zob. M. Trendowicz, *Моделирование концептов шпион и разведчик в русской лингвокультуре*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2014.

⁴⁰ Г. Г. Слышкин, *Концепт фильма...*, s. 184.

⁴¹ Е. Смирнова, *Штирлиц — наш президент*, „Коммерсантъ Власть” 2000, nr 10, s. 6.

(„замочим в сортире”) и Петра I („с точки зрения многих граждан, мы сейчас имеем достаточно дикую страну, которую необходимо цивилизовать”)⁴².

Należy podkreślić, że wszystkie wymienione w tym cytacie postaci zajmują wysokie pozycje we wspomnianych badaniach opinii publicznej⁴³: Piotr I (w rolę którego w filmie o tym samym tytule z 1937 roku wcielił się Nikołaj Simonow) — pierwsze miejsce w badaniu RCBOP z 1999 roku, w pozostałych nie występuje; Gleb Żegłow (bohater filmu *Gdzie jest czarny kot?*⁴⁴, którego zagrał Władimir Wysocki) — trzecie miejsce w badaniu RCBOP z 1999 roku, trzecie miejsce — ROMIR z 1999 roku, w badaniu z 2019 roku nie występuje; marszałek Gieorgij Żukow (z filmu *Wyzwolenie*, w tej roli Michaił Uljanow) — drugie miejsce w rankingu RCBOP z 1999 roku, pierwsze miejsce — ROMIR z 1999 roku, w badaniu z 2019 roku nie występuje. Natomiast Stirnitz jako jedyna z tych postaci zajmuje czołowe miejsca we wszystkich trzech badaniach: czwarte w rankingu RCBOP z 1999 roku, drugie — ROMIR z 1999 roku i pierwsze — z 2019 roku.

Walerij Szubiński zauważa, że:

Образ русского разведчика, работавшего у немцев и ставшего „почти немцем”, полюбился многим — можно сказать, что Путин выиграл избирательную кампанию не в 2000 году, а на четверть века раньше⁴⁵.

Natomiast autorzy raportu z badań opinii publicznej z roku 2019 stawiają śmielszą tezę:

Многие респонденты выбирают в качестве главы государства Штирлица, потому что действующий российский президент обладает качествами, соответствующими идеальному политику/политическому лидеру. Произошла своеобразная инверсия: если в 1999 году Путин выглядел предпочтительным кандидатом, поскольку был похож на Штирлица, то в 2019 образ Штирлица остается актуальным, потому, что его реализует самый популярный политик страны — Путин⁴⁶.

⁴² ВЦИОМ, *Штирлиц — навсегда?*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9953> (22.06.2021).

⁴³ Mowa o badaniach z roku 1999 przeprowadzonych oddzielnie przez Rosyjskie Centrum Badań Opinii Publicznej (ВЦИОМ) i holding badawczy РОМИР oraz z roku 2019 przeprowadzonych wspólnie przez Rosyjskie Centrum Badań Opinii Publicznej i Centrum Koniunktury Politycznej (ЦПК).

⁴⁴ Oryginalny tytuł: *Место встречи изменить нельзя*.

⁴⁵ В. Шубинский, *Неразлучные понятия. Русская интеллигенция и тайные службы*, „Октябрь” 2001, nr 8, s. 149.

⁴⁶ ВЦИОМ, *Штирлиц — навсегда?*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9953> (22.06.2021).

Ostatni fragment tej wypowiedzi, stwierdzający, że Putin jest najpopularniejszym politykiem w Rosji, zdają się potwierdzać wyniki badań opinii publicznej. W cotygodniowym rankingu zaufania wobec czołowych działaczy politycznych Federacji Rosyjskiej ogłaszanym przez Rosyjskie Centrum Badań Opinii Publicznej obecny prezydent zajmuje pierwsze miejsce ze średnim wynikiem w ostatnim roku na poziomie 35 punktów⁴⁷ (wskaźnik wyliczany jest jako różnica pomiędzy ocenami pozytywnymi i negatywnymi). Nieco niższe notowania ujawniają analizy prowadzone przez niezależne Centrum Lewady⁴⁸, jednak również w nich Putin plasuje się na pierwszej pozycji. W badaniach opinii publicznej, na których opierają się autorzy raportu, brak jednak potwierdzenia tezy, że obecny prezydent Rosji charakteryzuje się cechami, które powinien posiadać idealny polityk lub lider polityczny.

Należy jednak podkreślić, że wykorzystanie postaci Stirlitza w kreowaniu wizerunku Putina doprowadziło do sytuacji, w której z prezydentem Rosji utożsamiany jest nie tylko bohater powieści Semionowa i serialu Lioznowej, lecz również — a nawet przede wszystkim — bohater dowcipów, który jest komicznym sobowtorem pierwowzoru. Jak zauważa Aleksandr Biełousow:

Анекдоты представляют героя не кем иным, как дураком. Это характерно для современного мифотворчества, которое использует именно образ фольклорного дурака, пародируя культурных героев нашего времени⁴⁹.

Można zatem stwierdzić, że — podobnie, jak w przypadku Stirlitza — w dowcipach i memach dyskredytuje się obecnego prezydenta Federacji Rosyjskiej i jego umiejętności, a sam bohater (analogicznie, jak jego pierwowzór) staje się obrazem stereotypowym. Nawiązanie do postaci Stirlitza w procesie kreowania wizerunku Władimira Putina spowodowało włączenie do niego nie tylko konotacji pozytywnych przejawiających się w takich charakterystykach archetypowych, jak patriotyzm, mądrość czy miłość do ojczyzny, lecz również parodii

⁴⁷ ВЦИОМ, *Доверие политикам*, https://wciom.ru/news/ratings/doverie_politikam_1/ (22.06.2021).

⁴⁸ Левада-центр, *Доверие политикам, одобрение институтов и положение дел в стране*, <https://www.levada.ru/2021/07/02/doverie-politikam-odobrenie-institutov-i-polozhenie-del-v-strane-3> (12.07.2021). Wcześniejsze wyniki analizuje również U. Patocka-Sigłowy — zob. U. Patocka-Sigłowy, *Komunikowanie...*, s. 45–48.

⁴⁹ А. Ф. Белоусов, *Анекдоты...*, s. 17.

tych cech i uruchomienie wielu asocjacji, które z punktu widzenia wizerunku nie są pożądane, choć z drugiej strony z pewnością wpłynęło na rozwiązanie problemu uznawalności polityka. W rosyjskim dyskursie politycznym funkcjonuje zatem dwoisty obraz prezydenta: z jednej strony oficjalnie kreowany wizerunek przywódcy i ojca narodu, z drugiej zaś — ironiczny i parodiujący ten pierwszy. Wykorzystanie postaci Putina w dowcipach i memach stanowi przejaw karawalizacji życia politycznego i desakralizacji władzy, a sam polityk przedstawiany jest w „krzywym zwierciadle”, podobnie jak Stirlitz, zaś jego wizerunek można określić jako ambiwalentny.

REFERENCES

- Arkhipova, Aleksandra. “Traditsii i novatsii v anekdotakh o Putine.” *Antropologicheskii forum* 2009, no. 10: 181–225 [Архипова, Александра. “Традиции и новации в анекдотах о Путине.” *Антропологический форум* 2009, no. 10: 181–225].
- Arkhipova, Aleksandra. “Shtirlits shel po koridoru...” *Kak my pridumyvayet anekdoty*. Moskva: Izdatel'stvo RGGU, 2012 [Архипова, Александра. “Штирлиц шел по коридору...” *Как мы придумываем анекдоты*. Москва: Издательство РГГУ, 2012].
- Belousov, Aleksandr. “Anekdoty o Shtirlitse.” *Zhivaya starina* 1995, no. 1: 16–18 [Белоусов, Александр. “Анекдоты о Штирлице.” *Живая старина* 1995, no. 1: 16–18].
- Dalosh, D'yerd'. “Shtirlits, geroy anekdotov, ili parodiya na homo sovieticus.” *Rossiya i Germaniya v XX veke*, t. 3: *Ottepel', pokholodaniye i upravlyayemyy dialog. Russkiye i nemtsy posle 1945 goda*. Red. Аумермакхер, Карл i др. Moskva: AIPO-XXI, 2010. 229–241 [Далос, Дьердь. “Штирлиц, герой анекдотов, или пародия на homo sovieticus.” *Россия и Германия в XX веке*, т. 3: *Оттепель, похолодание и управляемый диалог. Русские и немцы после 1945 года*. Ред. Аймермакхер, Карл и др. Москва: АИРО-XXI, 2010. 229–241].
- Nońska, Marta, Bielińska, Agnieszka. “Wizerunek głowy państwa w polskich, rosyjskich i chorwackich internetowych memach politycznych.” *W poszukiwaniu tożsamości językowej*, t. 5, Red. Нау, Анна, and Trendowicz, Marcin. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021. 189–207.
- Patocka-Sigłowy, Urszula. “Wizerunek prezydenta Władimira Putina na portalach społecznościowych (na przykładzie Facebooka).” *Przegląd Rusycystyczny* 2016, no. 4(156): 101–117.
- Patocka-Sigłowy, Urszula. *Komunikowanie polityczne w Rosji. Specyfika dyskursu prezydenckiego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019.
- Shmeleva, Yelena, Shmelev, Aleksey. *Russkiy anekdot. Tekst i rechevoy zhanr*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2002 [Шмелева, Елена, Шмелев, Алексей. *Русский анекдот. Текст и речевой жанр*. Москва: Языки славянской культуры, 2002].
- Shubinskiy, Valeriy. “Nerazluchnyye ponyatiya. Russkaya intelligentsiya i taynyye sluzhby.” *Oktjabr'* 2001, no. 8: 140–153 [Шубинский, Валерий. “Неразлучные

- понятия. Русская интеллигенция и тайные службы.” *Октябрь* 2001, no. 8: 140–153].
- Slyshkin, Gennadiy. “Kontsept fil’ma «Semnadtsat’ mgnoveniy vesny» v russkoy lingvokul’ture.” *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnaya seriya* 2004, no. 1(31): 179–187 [Слышкин, Геннадий. “Концепт фильма «Семнадцать мгновений весны» в русской лингвокультуре.” *Вестник Самарского государственного университета. Гуманитарная серия* 2004, no. 1(31): 179–187].
- Sroka, Jakub. #OBRAZKOWE #MEMY #INTERNETOWE. Warszawa: CeDeWu, 2014.
- Trendowicz, Marcin. *Fenomen Shtirlitsa. Obraz sovetskogo razvedchika v russkoy yazyke i kul’ture sovremennoy Rossii*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019 [Trendowicz, Marcin. *Феномен Штирлица. Образ советского разведчика в русском языке и культуре современной России*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019].
- Trendowicz, Marcin. *Modelirovaniye kontseptov shpion i razvedchik v russkoy lingvokul’ture*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2014 [Trendowicz, Marcin. *Моделирование концептов шпиона и разведчика в русской лингвокультуре*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2014].
- Trendovich, Marchin. “Russkiy anekdot vs. pol’skiy kawał. Neskol’ko zamechaniy po povodu komicheskikh zhanrov rechi v russkom i pol’skom yazykakh.” *Mova* 2014, no. 21: 56–60 [Трендвич, Марчин. “Русский анекдот vs. польский кawał. Несколько замечаний по поводу комических жанров речи в русском и польском языках.” *Mova* 2014, no. 21: 56–60].
- Zasurskiy, Yasen. Ed. *Sredstva massovoy informatsii Rossii*. Moskva: Aspekt Press, 2006 [Засурский, Ясен. Ред. *Средства массовой информации России*. Москва: Аспект Пресс, 2006].

SOURCES

- Dlya oboronki nastupayut tyazhelye vremena*, „Независимая газета”, https://nvo.ng.ru/realty/2015-12-25/2_red.html (17.06.2021) [*Для обороны наступают тяжелые времена*, „Независимая газета”, https://nvo.ng.ru/realty/2015-12-25/2_red.html (17.06.2021)].
- Dushenko, Konstantin. *Slovar’ sovremennykh tsitat*. Moskva: Eksmo, 2006 [Душенко, Константин. *Словарь современных цитат*. Москва: Эксмо, 2006].
- <https://73online.ru/readnews/41633> (17.06.2021).
- <https://74.ru/text/politics/58325381> (17.06.2021).
- <https://anti-xboct.livejournal.com/tag/%D0%A3%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%B0%D0%B5%D0%B2> (21.06.2021).
- <https://www.kommersant.ru/doc/801145> (21.06.2021).
- <https://lenta.ru/news/2007/09/04/saratov> (21.06.2021).
- <https://maxpark.com/community/4109/content/6349886> (21.06.2021).
- <https://www.meme-arsenal.com/create/meme/1080520> (21.06.2021).
- https://tsargrad.tv/news/a-vas-shtirlic-ja-poproshu-ostatsja-putin-odnim-zhestom-razvernul-zelenskogo_229508 (17.06.2021).
- <https://www.forum-tvs.ru/lofiversion/index.php/t109708-1800.html> (21.06.2021).

- <https://www.yaplakal.com/forum27/st/125/topic373674.html> (21.06.2021).
- <https://www.yaplakal.com/forum28/st/50/topic1928407.html> (21.06.2021).
- Khovanskaya, Asya. „Putin nadel v OON «galstuk Shtirlitsa».”, *Komsomol'skaya pravda*, www.kp.ru/daily/26439/3310673 (17.06.2021) [Хованская, Ася. „Путин надел в ООН «галстук Штирлица».”, *Комсомольская правда*, www.kp.ru/daily/26439/3310673 (17.06.2021)].
- Levada-tsentr. *Doveriye politikam, odobreniye institutov i polozheniye del v strane*, <https://www.levada.ru/2020/05/29/doverie-k-politikam> (12.07.2021) [Левада-центр. *Доверие политикам, одобрение институтов и положение дел в стране*, <https://www.levada.ru/2020/05/29/doverie-k-politikam> (12.07.2021)].
- Sidorchik, Andrey. „Putin zhenitsya na Rossii.” *Argumenty i fakty*, <https://aif.ru/society/44192> (17.06.2021) [Сидорчик, Андрей. „Путин женится на России.” *Аргументы и факты*, <https://aif.ru/society/44192> (17.06.2021)].
- Smirnova, Yekaterina. „Shtirlits — nash prezident.” *Kommersant' Vlast'*, no. 10/2000: 6 [Смирнова, Екатерина. „Штирлиц — наш президент.” *Коммерсантъ Власть*, no. 10/2000: 6].
- Tseplyayev, Vitaliy. „A vas ya poproschu ostat'sya.” *Argumenty i fakty*, 2019, no. 44: 3 [Цепляев, Виталий. „А вас я попрошу остаться.” *Аргументы и факты*, 2019, no. 44: 3].
- VTSIOM. *Doveriye politikam*, https://wciom.ru/news/ratings/doverie_politikam_1 (22.06.2021) [ВЦИОМ. *Доверие политикам*, https://wciom.ru/news/ratings/doverie_politikam_1 (22.06.2021)].
- VTSIOM. *Razvedchiki sredi nas*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9984> (16.06.2021) [ВЦИОМ. *Разведчики среди нас*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9984> (16.06.2021)].
- VTSIOM. *Shtirlits — navsegda?*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9953> (15.06.2021) [ВЦИОМ. *Штирлиц — навсегда?*, <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9953> (15.06.2021)].
- Yakunin, Igor'. „A vas, Shtirlits, ya poproschu ostat'sya: Rossiyane khotyat videt' vo glave strany chestnogo i umnogo razvedchika.” *Komsomol'skaya pravda*, <https://www.kp.ru/daily/27044/4109978> (15.06.2021) [Якунин, Игорь. „А вас, Штирлиц, я попрошу остаться: Россияне хотят видеть во главе страны честного и умного разведчика.” *Комсомольская правда*, <https://www.kp.ru/daily/27044/4109978> (15.06.2021)].